

МОВА І ЧАС

Марина Навальна

ГРОШІ МОЖУТЬ «ЗГОРІТИ», ЇХ МОЖУТЬ І «ЗАМОРОЗИТИ» (СЕМАНТИЧНА ДИНАМІКА ДІЕСЛІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ)

Фінансова сфера — це одна з найінтенсивніших сфер діяльності сучасного світу. У ній задіяні як організації, підприємства, фірми різних форм власності, так і приватні особи. Повсякденна увага українських засобів масової інформації до цих процесів істотно сприяє популяризації дій з грошми, а дієслівні лексеми, що їх означають, стають широкоживаними.

Активне використання дієслів економічної сфери на початку XXI ст. у мові газетної періодики зумовлене дією позамовних чинників: позвинулися торговельні відносини як у державі, так і на міжнародному рівні, в обігу з'явилася іноземна валюта, розпочалася виплата коштів вкладникам колишнього Ощадбанку СРСР тощо. Про актуальність теми «гроші» свідчать сучасні розвідки дослідників мови української преси, які виокремлюють слова на позначення незаконних торговельних операцій, незаконних або сумнівних операцій з грошми та лексико-семантичну групу із загальним значенням 'витратити гроші' (Коваленко Б. О. Стилiстично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики: дис. ... канд. філол. наук. — Кам'янець-Подільський, 2002. — С. 40), наголошують на утворенні великої кількості назв професій, що мають справу з грошми,

та різних установ, зокрема банків (Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). — К., 2003. — С. 64).

Основу дієслів в українській мові становлять стилістично нейтральні лексеми на позначення процесів торгівлі, купівлі-продажу: *торгувати, купувати, продавати, платити, виплачувати, оплачувати, сплачувати* та ін. Напр.: *Найбільшому обласному центрові — Дніпропетровську — заборонили **торгувати** м'ясом* (Україна молода, 06.06.2008); *Безвихідь примусила стару вчительку **продавати** книжки* (Газета по-українськи, 12.06.2008); *Кількість автомобілів зростає. Українці здебільшого **платили** не готівкою, а брали кредити* (День, 10.08.2007); *«Надра» **оплачують** готівкою чеки Держказначейства* (День, 03.08.2007); *Населення **сплачує** непрямі податки зі своїх власних доходів* (Газета по-українськи, 02.08.2007).

Набули широкого розповсюдження в сучасному мовленні дієслова, які означають витрачання чи втрату коштів. Наприклад, *тратити, витрачати, розтратити, марнотратити, марнувати* та ін. Напр.: *Військова кафедра — це те, на що варто **тратити** гроші* (День, 08.10.2007); *...процеси виявляються в облігаціях державних позик, коли держава непродуктивно **розтратує** отримані кошти* (День, 08.10.2007); *...до 18 років Уїлл вдумався не тільки **марнотратити** зароблені мільйони, але й наробити нових боргів* (Україна молода, 08.11.2007); *Не марнуйте часу, бо **марнувати** мете й гроші* (Сільські вісті, 25.05.2006) та ін.

Журналісти українських друкованих засобів масової інформації послуговуються дієслівними лексемами, що означають дії, процеси з отримання коштів. Їхню основу становлять стилістично нейтральні лексеми *заробляти/заробити, підзаробляти/підзаробити, давати/дати, одержувати/одержати, преміювати* та ін. Напр.: *В Італії українці **заробляють** чималі гроші, але тут, в Україні, втрачають свої сім'ї* (Львівська газета, 06.06.2007); *Із міської казни **дали** гроші. Діти поїдуть на відпочинок* (Вісті, 24.01.2007); *...нелегко вистояти в банку один раз за талончиком, другий — для перереєстрації і третій — щоб **одержати** гроші* (Україна молода, 07.02.2008); *Старші люди пам'ятають, як із нагоди свят їх **преміювали** за роботу* (Сільські вісті, 10.07.2006).

До стилістично нейтральних дієслів цієї групи відносимо також лексеми, значення дій та процесів з грішми для яких є неосновними. Такі дієслова зазвичай виходять за межі однієї лексико-семантичної групи.

Дієслівні лексеми, що позначають дію отримання грошей, поповнюють одиниці кількох груп: дієслово конкретної фізичної дії *вкласти* 'класти в середину чого-небудь' має третє значення 'вносити на збереження або віддавати для використання (гроші й т. ін)' (СУМ, I, 696-697); лексема руху, переміщення *надходити* 'йдучи, прибувати кудись або наближатися до кого-, чого-небудь, часто трохи пізніше, ніж інші; підходити, приходити' виражає друге значення 'приходити на місце призначення, доставлятися куди-небудь (про щось відправлене, послане і т. ін)' (СУМ, V, 83); дієслово конкретної фізичної дії *тягнути* 'ухопившись, тримаючись за що-небудь, з силою переміщати в напрямку до себе або за собою' (СУМ, X, 339) передає не зафіксоване у словнику значення 'заробляти гроші, віддаючи багато сил, наполегливо працюючи, долаючи труднощі'. Пор.: *Вкладати гроші варто в щось, а не класти на рахунок. Це вже сьогодні знає кожен* (Вісті, 30.11.2008); *Тягнули ті гроші з останніх сил, — каже Олена Ляшенко. — Люди готові зібрати їм грошей, бо самі вони не зможуть заробити* (Газета по-українськи, 15.02.2008).

Спостерігаємо в мові української періодики дієслова, що означають грошові розрахунки різного характеру (обміну, виділення, підрахунку тощо). Зазвичай вони є стилістично нейтральними, пор.: *виділяти, обмінювати, доносити, рахувати, перераховувати, оштрафувати* та ін. Напр.: *Держава виділила для багатодітних сімей мільйони гривень, а на руки кожному — це копійки* (Газета по-українськи, 11.10.2006); *Туристи не поспішали обмінювати гривні. Чекали вигіднішого курсу* (Голос України, 10.11.2006); *Тепер у пошти є п'ять днів, щоб донести гроші до конкретного вкладника* (Україна молода, 07.02.2008); *Прийде податківець і оштрафує, якщо не сплатите вчасно єдиний податок* (Урядовий кур'єр, 18.01.2008).

На початку XXI ст. у мові української періодики активізувалося вживання дієслів, для яких значення, пов'язане з витра-

чанням коштів, є переносним. Зазвичай такі дієслівні лексеми передають не просто витрачання грошей, а їхню цілковиту втрату. Прямі лексичні значення цих одиниць здебільшого не виражають дії з грішми, а переносні передають опосередковані дії об'єктивної дійсності. Порівняємо пряме та переносне значення деяких найуживаніших дієслів: з *'ідати/з'їсти* 'споживати яку-небудь їжу, не залишаючи нічого' і 'повністю втрачати що-небудь (гроші)' (СУМ, III, 581); *згорати/згоріти* 'нищити вогнем' і 'повністю втратити гроші' (СУМ, III, 521); *спалювати/спалити* 'піддавати дії вогню, знищувати вогнем' і 'безповоротно втратити' (СУМ, IX, 486-487). Напр.: ...*вирішили частково повертати населенню втрачені ними грошові збереження, які в 90-х «з'їв» Ощадбанк СРСР...* (День, 17.01.2008); *Філенко попереджав і батьків, що вклади знеціняться. Але вони зняли лише частину грошей. Решта «згоріла»* (Газета по-українськи, 18.01.2008); *Коли я [Юрій Костенко] став народним депутатом, то казав батькові: буде інфляція, що «спалить» гроші* (Газета по-українськи, 18.01.2008). Коли дієслівні неосновні значення не абсолютно тотожні, а схожі, то може виникати явище типової багатозначності (Лексико-семантические группы русских глаголов. — Иркутск, 1989. — С. 122). Наприклад, спільним значенням 'повністю втрачати/втратити' об'єднані дієслова з *'ідати/з'їсти*, *згоряти/згоріти*, *спалювати/спалити* та ін.

У мові сучасної публіцистики активізувалася розмовна дієслівна лексема *заморожувати/заморозити* зі значенням 'невикористання коштів, що спричиняє втрату грошей для населення; зробити ціну на щось незмінною'. Напр.: *Раніше російські ЗМІ повідомляли, що уряд зумів переконати найбільші підприємства з виробництва продуктів харчування **заморозити** ціни на соціально значущі товари до кінця 2007 р., але пересічному покупцеві це не допомогло* (За Українську Україну, 5-11.11.2007); *Я [Віталій Білоножко] ніби передчував, що вклади «заморозять». Щоб гроші не пропали, зняв і закупив будматеріали* (Газета по-українськи, 01.02.2008).

Розширюється сфера вживання дієслів, які означають впрошування, вимагання грошей. Це здебільшого переносні розмовні значення лексем *доїти* 'необмежено користуватися чийми-небудь матеріальними засобами; здобувати від кого-не-

будь матеріальну допомогу' (СУМ, II, 350) та *подоїти* 'необмежено скористатися чіими-небудь матеріальними засобами; здобути від когось матеріальну допомогу' (СУМ, VI, 752). Напр.: *Доїть державу Зв'язільський-герой* (заг.) (За Українську Україну, 10-16.08.2007); ...*депутат-бізнесмен вирішив все-таки «подоїти» державу, зажадавши за закриття шахти чималу суму* (За Українську Україну, 10-16.08.2007).

Негативнооцінну стилістичну функцію в мові газетної періодики виконують розмовні дієслова, що означають дії та процеси, пов'язані з бездумним, легковажним витрачанням грошей. Вони здебільшого негативно характеризують тих, хто нерозсудливо розпоряджається коштами. Пор: *прохвиськати* 'легковажно витрачати що-небудь' (СУМ, VIII, 336), *розтринькувати* 'легковажно, марно витрачати що-небудь (гроші, майно й т. ін.)' (СУМ, VIII, 832), *спускати* 'легковажно, марно витрачати гроші, збувати майно і т. ін.; розтринькувати' (СУМ, IX, 612-613), *тринькати* 'неощадливо, нерозумно витрачати гроші, майно тощо' (СУМ, X, 266), *циндрити* 'безрозсудно витрачати (гроші, майно тощо) та ін. (СУМ, XI, 215). Напр.: *Донька поїхала до міста і всі материні гроші «прохвиськала» з кавалером* (Газета по-українськи, 18.10.2007); *При перевірці державних комунальних підприємств та господарських товариств було встановлено, що на Буковині теж розтринькують бюджетні гроші* (День, 10.10.2006); *Молодий чоловік, що приїжджав із міста, «спускав» усі гроші в сільському барі* (Газета по-українськи, 08.12.2006); *Далі тринькати гроші «спонсора» вирушили на майдан, де чекав орендований автобус* (Газета по-українськи, 10.11.2006); ...*депутати бездумно циндрять всенародні гроші, і прославляють партію свою* (Україна молода, 07.02.2008).

До розмовних дієслів, що позначають легковажне й необдумане витрачання грошей, належить дієслово звучання *фітькати*, основне значення якого — 'видавати свист або звук, схожий на свист' (СУМ, X, 603). У мові періодики цю лексему вживають зі значенням 'швидко й нерозумно витрачати гроші'. Напр.: *Фітькали гроші на всі боки, — каже односельчанка 69-річна Людмила Миколаївна. — Одному подарували імпортну пральну машинку-автомат, іншому — бензопилу* (Газета по-українськи, 17.01.2008).

Отже, у мові сучасної української преси помітно активізувалося вживання дієслів зі значенням «виконувати дії, пов'язані з грішми», що зумовлено впливом різних позамовних чинників. Кількісно найбільшу групу становлять дієслова, що означають витрачання, повну втрату коштів. Інші групи презентовані меншою кількістю дієслівних лексем. Для одних дієслів це значення є основним, для інших — неосновним, що слугує підставою для поділу їх у межах спільної семантичної сфери на спеціалізовані й неспеціалізовані одиниці. Серед неспеціалізованих — дієслова різних лексико-семантичних груп, для яких значення «виконувати дію, пов'язану з грішми» є здебільшого переносним. У спеціалізованих дієсловах це значення переважно стилістично нейтральне, у неспеціалізованих — стилістично марковане, співвідносно з розмовним стилем, з негативнооцінним чи фамільярним забарвленням. За допомогою таких негативнооцінних дієсловах створюють сатирично-іронічні характеристики тих, хто збагачується за рахунок когось, марно витрачає гроші, випрошує гроші, яких не заслуговує.

Негативнооцінні розмовні дієслова — найуживаніші в мові сучасної української преси, бо вони віддзеркалюють негативні процеси в економічному житті суспільства.

Ірина Глуховцева

«СКАЖИ МЕНІ, ХТО Я, ТОДІ Я СКАЖУ ТОБІ, ХТО ТИ» (ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИСЛІВ'ІВ У СУЧАСНІЙ МОВІ)

Збагачення паремійного фонду української мови відбувається різними шляхами і пов'язане з дією протилежно спрямованих тенденцій: одна зумовлює стабільність семантики, форми та структури паремій, а інша провокує формальне оновлення мовної оболонки традиційного виразу. Трансформація призводить до змін і перетворень прислів'їв, що нерідко є соціально актуалізованими в комунікації. Одні новотвори допо-